

УДК 37.015.31;339.137;378.14

*Лілія Дмитрук,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри українознавства
Вінницького національного медичного
університету імені М. І. Пирогова*

ПРОФЕСІЙНА МОВНОКОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ МЕДИЧНОЇ ГАЛУЗІ

У статті проаналізовано історичний аспект формування поняття «комунікативна компетентність» (Н. Хомський) та його трактування в сучасному мовознавстві й лінгводидактиці (Ф. Бацевич, О. Селіванова, М. Пентиліук); з'ясовано складові комунікативної компетентності (за М. Пентиліук): мовна, мовленнєва, предметна та прагматична; охарактеризовано, що мовна компетентність визначається як правильне та досконале володіння мовою на лексичному, граматичному, семантичному, фонологічному, орфографічному, орфографічному та пунктуаційному рівнях; наголошено, що на мовні знання спирається мовленнєва діяльність (аудіювання, говоріння, читання, письмо), рівень якої визначає формування мовленнєвої компетентності, що виявляється у виробленні умінь користуватися усною та писемною літературною мовою, багатством її виражальних засобів залежно від мети висловлювань і сфери суспільного життя; обґрунтовано критерії культуромовного аспекту формування мовленнєвої компетентності майбутнього фахівця медичної галузі: правильність, нормативність, чистота, точність, логічність, естетичність мовлення; простудійовано, що до складових комунікативної компетентності вчені відносять: дискурсивну, соціолінгвістичну, іллокутивну, стратегічну, соціокультурну компетентності, визначено передумови формування професійної мовнокомунікативної компетентності.

Ключові слова: компетентність; мовна компетентність; мовленнєва компетентність; професійна мовнокомунікативна компетентність; культуромовний аспект.

The article analyzes the historical aspect of the formation of the concept «communicative competence» (N. Khomskyi) and its interpretation in modern linguistics and linguodidactics (F. Batsevych, A. Selivanova, M. Pentyliuk). The components of communicative competence such as language, speech, substantive and pragmatic have been clarified (according to M. Pentyliuk). Special attention is paid to language competence which has been defined as

correct and perfect language proficiency at the lexical, grammatical, semantic, phonological, ortho-epical, spelling and punctuation level. It is noted that language knowledge is based on speech activity (listening, speaking, reading, writing), the level of which determines the formation of speech competence. The article describes the development of skills in oral and written literary language. It characterizes cultural-linguistic aspect of the formation of speech competence in future specialists of the healthcare industry. The accuracy, standardization, purity, consistency, aesthetics of speech have been described with particular attention. The components of communicative competence (discursive, social-linguistic, illocutive, strategic, socio-cultural) have been studied.

A general conclusion is made concerning the formation of professional linguistic competence.

Keywords: *competence, language competence, speech competence, professional language and communicative competence, cultural and language aspect.*

На сучасному етапі розвитку системи вищої освіти одним із пріоритетних напрямів підготовки майбутнього фахівця медичної галузі можна вважати орієнтацію на формування його професійної мовнокомунікативної компетентності, тобто здатності розв'язувати за допомогою мовних засобів комунікативні завдання в конкретних формах та ситуаціях спілкування. Основні положення цієї проблеми відображено в Законі України «Про освіту», Національній доктрині розвитку освіти в Україні у XXI столітті, Державному стандарті, Загальноєвропейських рекомендаціях з мовної освіти.

Проблема формування комунікативної компетентності завжди була в полі зору науковців й висвітлювалася в працях Н. Бабич, Ф. Бацевича, Л. Булаховського, Б. Головіна, А. Коваль, І. Кочан, Л. Мацько, М. Пилинського, О. Пономаріва, В. Русанівського, О. Селіванової, О. Сербенської, І. Юшука та ін. Питання формування професійної мовнокомунікативної компетентності стали предметом дослідження Н. Безгодової, О. Горошкіної, І. Дроздової, А. Нікітіної, Л. Паламар, М. Петилюк, О. Попової, Л. Рускуліс, О. Семенов, Т. Симоненко та ін.

Завдання наукової розвідки: охарактеризувати теоретичні проблеми дослідження понять «мовна компетентність», «мовленнєва компетентність», «професійна мовнокомунікативна компетентність», їх складові.

Уперше поняття «комунікативна компетенція» вводить до використання Н. Хомський. На його думку, мовна компетенція є фактом індивідуального світосприйняття, що зароджувалася на ґрунті взаємодії вроджених знань та мовного матеріалу, який пасивно засвоюється. Мовознавець виокремлює два поняття: мовна здатність (competence) та мовна активність (performance). У подальшому представники інших

шкіл розглядають це явище як результат процесу соціалізації, що характеризується уміннями оперувати мовними засобами; дотриманням норм усного та писемного мовлення; оволодінням навичками швидкого, легкого й доречного вживання засобів мови; здатністю утворювати нові мовні форми; володінням різноманітними стильовими засобами мови тощо [2, с. 124].

У сучасній мовознавчій літературі комунікація визначається як «смісловий та ідеально-змістовий аспект соціальної взаємодії; обмін інформацією в різноманітних процесах спілкування» [2, с. 18]; «цілеспрямований процес інформаційного обігу між двома і більше сутностями за допомогою певної семіотичної системи» [8, с. 552], а компетентність – це «характеристики, якості особистості, які зумовлюють її здатність виконувати діяльність на основі набутих знань і сформованих на їх основі навичок і вмінь» [5, с. 27]. Такі дефініції дозволяють констатувати, що мовна компетентність – це «здатність користуватися мовою залежно від ситуації, особлива якість мовленнєвої особистості, набута в процесі спілкування або спеціально організованого навчання» [9, с. 70]; «сукупність знань про спілкування в різноманітних умовах і з різними комунікантами, а також уміння їх ефективного застосування у конкретному спілкуванні в ролі адресата і адресанта» [4, с. 55]. Так, комунікативна компетентність сучасного фахівця медичної галузі – це здатність ефективно здійснювати комунікацію, підтримувати процес спілкування, демонструючи високий рівень професійних знань та володіючи необхідним арсеналом комунікативних знань, умінь та навичок.

Цілком погоджуємося з думкою М. Пентилюк, яка наголошує, що комунікативна компетентність складається з:

- *мовної компетентності* (знання одиниць мови та правил їх поєднання);
- *мовленнєвої компетентності* (вміння застосовувати знання мови на практиці, користуватися мовними одиницями);
- *предметної компетентності* (уміння на основі активного володіння загальною лексикою відтворювати у свідомості картину світу);
- *прагматичної компетентності* (здатність до здійснення мовленнєвої діяльності, зумовленої комунікативною метою, до вибору необхідних форм, типів мовлення, урахування функціонально-стилістичних різновидів мовлення) [6, с. 215].

Мовна компетентність – це, безумовно, правильне та досконале володіння мовою, що за Ю. Апресяном передбачає: а) уміння різноманітними способами виражати зміст; б) уміння розрізняти зовнішньо схожі, але різні за значенням висловлювання, а також знаходити спільне значення в зовнішньо різних висловлюваннях; в) уміння відрізняти правильні в мовному відношенні речення від неправильних; г) уміння

вибирати ті мовні засоби, які найбільшою мірою відповідають особливостям характеристики її учасників [1].

Так, на важливості урахування мовної компетентності наголошує Л. Мацько, зауважуючи, що вона складається з лексичної (оволодіння лексичними засобами сучасної української літературної мови та вміння ними користуватися); граматичної компетентності (використання граматичних ресурсів мови); семантичної компетентності (здатність усвідомлювати й контролювати організацію змісту); фонологічної та орфоепічної компетентності (забезпечують звукове відтворення звукового образу мови); орфографічної компетентності (оволодіння правилами правопису слів); пунктуаційної компетентності (логічне членування мовного потоку) [4, с. 14]. Отже, мовна компетентність сучасного фахівця медичної галузі – це сукупність мовних знань, умінь та навичок, необхідних для ефективної професійної діяльності.

На мовні знання спирається мовленнєва діяльність (аудіювання, говоріння, читання, письмо), а отже, реалізація мови здійснюється у процесі мовлення, або мовленнєвої діяльності. О. Уланович зазначає, що мовленнєва діяльність – це «реалізація людиною її мовленнєвих здібностей для досягнення мети комунікації в певних культурних умовах, сукупність психофізичних дій організму людини, що спрямовуються на сприймання і розуміння мовлення або породження його в усній чи писемній формі» [12, с. 12]. Мовленнєва компетентність кожної особистості виявляється у виробленні умінь користуватися усною та писемною літературною мовою, багатством її виражальних засобів залежно від мети висловлювань і сфери суспільного життя [6, с. 13].

Так, у процесі підготовки майбутнього фахівця медичної галузі можемо говорити про беззаперечну роль урахування культуромовного аспекту у процесі формування мовленнєвої компетентності майбутнього фахівця медичної галузі. Критеріями культуромовного аспекту є: правильність, нормативність, чистота, точність, логічність мовлення.

Основним комунікативним критерієм є *правильність*, що передбачає майстерне та довершене володіння нормами сучасної української літературної мови. Правильне мовлення свідчить про вміння мовця дібрати в певній ситуації стилістично виправданий варіант, доречно обґрунтувати застосування норм мовлення, будувати усні висловлювання.

Культуромовний аспект мовлення визначається *нормативністю*, яка полягає в дотриманні норм сучасної української літературної мови, недопущення калькування, змішування мов. Якщо правильність у широкому плані – це загальнообов'язкова та першочергова якість мовлення, то у вузькому – це мовлення, в якому дотримано норми літературної мови.

Доречного застосування канцеляризмів та професіоналізмів,

іншомовних слів, термінів, урочистих та застарілих слів, неологізмів, виключення вживання просторічних слів вимагає *чистота* мовлення.

Уживання прямих значень слів, словосполучень, речень й уміння виражати свої думки так, щоб вони одночасно були сприйняті адресатом мовлення передбачає *точність* мовлення. Точним текст є тоді, коли в ньому не допускається подвійне тлумачення слів.

Логічність мовлення характеризує зміст висловлювання і забезпечує його смислову послідовність та чіткість; окреслює уміння ясно й послідовно мислити; дотримуватися логіки викладу; враховувати кожну конкретну мовленнєву ситуацію.

Доречне мовлення – уміння вибрати вдалу форму спілкування, інтонаційну тональність, лексичні засоби, що найкраще підходять для неї, враховувати, з ким і де, з якою метою ведеться [3; 4; 6; 7].

Вагомим показником висококультурного мовлення є дотримання правил мовного етикету, оскільки «ввічливі професійні манери є ключовим елементом якості» [11, с. 16]. Мовленнєвий етикет – це правила, що регулюють мовленнєву поведінку. В процесі багаторазового повторення в типових ситуаціях він закріпився в стереотипах, стійких виразах, формулах спілкування, які ми не будуємо кожен раз, коли нам потрібно їх використати, а беремо готові, що відклалися у нашій мовленнєвій свідомості. Отже, мовленнєвий етикет – це зона стійких стереотипних комунікативних одиниць, вибір яких творчо здійснюється в кожному конкретному мовленнєвому акті [3, с. 8].

Різні прояви мовленнєвого етикету супроводжують більшість ситуацій міжперсонального, як і будь-якого іншого спілкування. Незалежно від змісту розмови мовці послуговуються висловлюваннями, що включають певні етикетні знаки. Вони й складають тематичні об'єднання різних за структурою мовних одиниць (слів, словосполучень, речень) на ознаку привітання, подяки, вибачення, побажання, прощання тощо. Кожне тематичне об'єднання є частиною доволі розгалуженої системи засобів вираження мовного етикету.

Вибір тієї чи іншої одиниці формули ввічливості залежить від: ситуації; професії; соціального статусу; статі; освіти; віку.

Нам імпонує думка Л. Кравець, Л. Мацько, які серед комунікативних мовних якостей виділяють *естетичність* професійної мови, що спирається на точність, логічність, чистоту, виразність, доречність, лаконічність, різноманітність, образність, які у «взаємодії та пропорційності створюють гармонію усного чи письмового тексту» [4, с. 55].

Отже, культуромовний аспект, що передбачає високий рівень володіння мовленням у всіх сферах суспільного життя, займає одне із визначальних місць у підготовці висококваліфікованого фахівця медичної галузі. Відтак, першочергове завдання закладів вищої освіти – навчити

студентів дотримуватися норм сучасної української літературної мови, удосконалювати навички спілкування з урахуванням мовного середовища, виробляти чуття мови, смаку, умінь якнайкраще нею користуватися.

До складових комунікативної компетентності Ф. Бацевич, Л. Мацько пропонують віднести: *дискурсивну компетентність* (здатність поєднувати повідомлення у зв'язні дискурси); *соціолінгвістичну компетентність* (здатність розуміти й продукувати мовлення в конкретному соціолінгвістичному контексті спілкування); *іллокутивну компетентність* (здатність реалізовувати комунікативні наміри, використовуючи структуру повідомлення (мовленнєвого акту)); *стратегічну компетентність* (уміння брати ефективну участь у спілкуванні, добираючи правильну стратегію і тактику спілкування); *соціокультурну компетентність* (уміння використовувати соціокультурний контекст: звичаї, норми, ритуали, соціальні стереотипи) [2; 4], оскільки володіння ними визначає загальний рівень володіння мовою.

Повністю погоджуємося з міркуваннями Л. Мацько про важливість формування професійної мовнокомунікативної компетентності, яка передбачає:

– глибокі професійні знання і оволодіння понятійно-категоріальним апаратом певної професійної сфери та відповідною системою термінів, оскільки будь-яка галузь «має свої мовленнєві особливості, що виражаються у специфічній фаховій термінології, мовних кліше, професіоналізмах, утворюючи мову фахової галузі» [7, с. 33];

– досконале володіння сучасною українською літературною мовою, що забезпечує «усвідомлення значення державної мови не лише як засобу спілкування, а як найважливішого джерела формування інтелекту й духовно-емоційної сфери особистості через її органічний зв'язок із національними традиціями» [10, с. 7];

– вміле професійне використання мовних стилів і жанрів відповідно до місця, часу обставин статусно-рольових характеристик партнера (партнерів);

– знання етикетних мовних формул і вміння ними користуватися у професійному спілкуванні, бо «Надзвичайно важливими є також вміння співпрацювати з іншими, демонструючи при цьому хороші манери та здатність створювати робочу обстановку, у якій кожен почувається комфортно» [11, с. 16];

– уміння працювати з різними типами текстів;

– орієнтуватися в потоці різномовної та різнотипної інформації українською мовою, що формуватиме «українськомовну стійкість» майбутнього фахівця [8];

– вміння знаходити, вибирати, сприймати, аналізувати та використовувати інформацію профільного спрямування;

– володіння інтерактивним спілкуванням, характерною ознакою якого є необхідність миттєвої відповідної реакції на повідомлення чи інформацію, що знаходиться в контексті попередніх повідомлень;

– володіння основами риторичних знань та вмій, що визначаються як уміння «доречно, виразно висловлювати свої думки, дотримуючись правил побудови висловлювання, переконувати слухачів у правильності своїх міркувань» [6, с. 96];

– уміння оцінювати комунікативну ситуацію швидко й на високому професійному рівні приймати рішення та планувати комунікативні дії [4, с. 18].

Отже, професійна мовнокомунікативна компетентність – цілісна система, до складу якої входять комунікативні уміння та навички особистості, рівень мовної освіти, показники ступеня оволодіння культуромовними критеріями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Апресян Ю. Д. Образ человека по данным языка: попытка системного описания. *Вопросы языкознания*. 1995. № 1. С. 37–67.
2. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. Київ, 2004. 334 с.
3. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення. Львів, 1990. 332 с.
4. Мацько Л. І., Кравець Л. В. Культура української фахової мови. Київ, 2007. 360 с.
5. Методика формування міжкультурної іншомовної комунікативної компетенції. Київ, 2011. 344 с.
6. Пентилук М. І. Актуальні проблеми сучасної лінгводидактики. Київ, 2011. 256 с.
7. Рускуліс Л. В., Зайцева Т. А. Українська мова (за професійним спрямуванням). Миколаїв, 2014. 306 с.
8. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Полтава, 2008. 712 с.
9. Словник-довідник з української лінгводидакти. Київ, 2003. 149 с.
10. Спанатій Л. С. Сучасна українська літературна мова. Вступ. Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія. Миколаїв, 2015. 372 с.
11. Тимошенко Н. Л. Корпоративна культура: діловий етикет. Київ, 2006. 391 с.
12. Уланович О. И. Психолінгвістика. Минск, 2010. 240 с.